

УТИЦАЈ ЕВРОПСКЕ КУЛТУРЕ НА ЈЕЗИЧКУ СЛИКУ СВЕТА ГОВОРНИКА СРПСКОГ, ФРАНЦУСКОГ И ИТАЛИЈАНСКОГ ЈЕЗИКА (НА ПРИМЕРУ ФРАЗЕМА СА КУЛИНАРСКОМ КОМПОНЕНТОМ)¹

САЖЕТАК

Предмет овог рада су фраземи српског, француског и италијанског језика који садрже кулинарску компоненту (нпр. срп. *наприкаш*; фр. *rain*; ит. *limone*). Ови фраземи у великој мери одражавају дух и културу једне заједнице, те су веома погодни за контрастивна и компаративна изучавања језика, односно за проучавања лингвокултуролошких сличности и разлика. У овом истраживању пажњу ћемо посветити фраземима који су настали под утицајем европске културе са циљем да анализом позадинске слике утврдимо њену улогу у изградњи фразеолошког значења, као и да установимо у којој мери припадност српског, француског и италијанског народа истом, европском културном кругу и традицији утиче на истоветност у начину фразеолошког изражавања. Грађа је ексцерпирана из више једнојезичних и двојезичних општих и фразеолошких речника три језика.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: фраземи са кулинарском компонентом, европска култура, српски језик, француски језик, италијански језик.

1. Увод

Кулинарска терминологија обухвата све лексеме које се тичу неког аспекта кулинарства. Сходно томе, аутори који су се до сада бавили анализом кулинарске терминологије у фразеологији, на различите начине су дефинисали оно што подразумевају под кулинарским компонентама. Тако, на пример, Г. Вуковић (1994: 1–4) под кулинарском лексиком у фразеологији подразумева називе разних врста јела, намирница, пића и слаткиша. С друге стране, ауторка А. Хрњак (2007: 197–216), поред лексема којима се означавају намирнице, врсте и облици хране, у кулинарску терминологију убраја и лексеме које се односе на посуђе за припрему хране.

Предмет нашег истраживања су фраземи српског, француског и италијанског језика који садрже лексеме које означавају поједине врсте јела (нпр. *наприкаш*),

¹ Овај рад је настао у оквиру истраживања за докторску дисертацију под називом *Кулинарска терминологија у француској, италијанској и српској фразеологији*, која је одбрањена 16. 9. 2016. године на Филозофском факултету у Новом Саду.

месне прерађевине (нпр. *кобасица*), послastiце (нпр. *(х)алва*), различите прехранбене производе (нпр. *хлеб*, *мед*) и намирнице (нпр. *јаје*, *со*). Кулинарском сматрамо и лексику која означава разне врсте воћа и поврћа (нпр. *јабука*, *грашак*), будући да се они употребљавају као намирнице у кулинарству, како за припрему куваних и печених јела, пре свега послastiца (нпр. јабуке у шлафроку, колач од вишања), тако и у сировом облику (нпр. салате од сировог воћа и поврћа), те их и други аутори сврставају у кулинарску терминологију (Hrnjak 2007: 197–216; Мутавчић, Тодоровић, Сивачки 2012: 443–457). У наше истраживање нисмо уврстили лексеме које означавају пиће (осим млека, које представља сировину од које се праве друге намирнице попут сира и маслаца), посуђе, нити лексеме које се односе на припрему или конзумирање хране и пића (нпр. *кувати*, *поховати* итд.).

Основним изворима за настанак фразема сматрају се човеково окружење, односно природна средина, свакодневни и професионални живот, као и културно наслеђе (Mrшевић-Радовић 1987: 24–25). Укупну грађу чини 477 фразема са кулинарском компонентом. Из ње је, за потребе овог рада, издвојено 208 фразема на чији настанак је утицала европска култура, односно европско цивилизацијско наслеђе. Део ових фразема потиче из познатих извора (нпр. из Библије, грчке и римске митологије, басни). С друге стране, постоје и фраземи чије је порекло нејасно, али будући да се појављују у више европских језика, сматрамо да су мотивисани искуством које је заједничко за европске народе, односно да је европска култура индиректно утицала на њихов настанак. У овом раду смо представили 75 примера који на најбољи начин одражавају сличности и разлике у начину фразеолошког изражавања говорника три посматрана језика. Корпус је ексцерпиран из више једнојезичних и двојезичних општих и фразеолошких речника три посматрана језика и чине га фраземи стандардног савременог српског, француског и италијанског језика.²

У овом раду под фраземом подразумевамо устаљене језичке јединице стабилне структуре које се састоје од најмање две речи и имају јединствено и стабилно значење које се не може извести из значења сваке речи понаособ (Mrшевић-Радовић 2008: V–VI; Драгићевић 2010а: 24–26). Међу фраземе ћемо уврстити безглаголске и глаголске фразне лексеме које врше функцију реченичног конституента и не представљају самосталан текст, него им је потребна синтаксичка и семантичка подршка окружења (Matešić 1982: VI; Prčić 1997: 114–131).

Циљ истраживања је да установимо на који начин европска култура, односно европско цивилизацијско наслеђе, утиче на стварање позадинске слике на основу које се формира семантика посматраних фразема, као и да утврдимо у којој

² Иако у корпус нисмо укључили застареле фраземе, уколико смо приликом одређивања еквивалената уочили њихово постојање, скренули смо пажњу на то како бисмо указали на концептуалну блискост језика упркос застарелој употреби. Француски и италијански речници које смо употребљавали бележе застарелост фразема, док је критеријум за сврставање српских фразема у корпус била лична језичка компетенција, као и провера заступљености фразема у новинама, часописима и електронским медијима.

мери припадност српског, француског и италијанског народа европском културном кругу и традицији утиче на истоветност у начину фразеолошког изражавања.

Путем компаративно-контрастивне методе установићемо лексичка и семантичка (не)подударња одабраних фразама. Под лексичком и семантичком еквиваленцијом подразумевамо да фраземи имају истоветно значење и да садрже исту кулинарску компоненту. Поред тога, један од критеријума за успостављање еквиваленције јесте и припадност фразама истом језичком регистру, односно савременом стандардном језику. У овом раду бавимо се искључиво фраземима који садрже кулинарску компоненту, те овом приликом нећемо утврђивати семантичке еквиваленте различите структуре.

2. Однос културе и језика

Између језика и културе постоји стална интеракција (Bugarski 2005: 17), а из тог односа језика и културе настаје *језичка слика света* као један од основних појмова, како у лингвокултурологији, тако и у когнитивистици (Драгићевић 2010б: 12). Језичка слика света представља слику спољног света говорника једног језика која се реконструира помоћу језичких средстава. Она је резултат уопштавања личних и групних искустава, а задатак лингвиста који желе да утврде њен садржај јесте да интерпретирају систематизовану лексику укључујући у свој корпус анализе свих контекста у којима се лексика појављује, фраземе, пословице и изреке, поређења и асоцијативна поља (Стефановић 2012: 17).

Будући да фраземи носе у себи богату културно-специфичну информацију, фразеологија представља важан извор за реконструкцију језичке слике света. У значењима фразама постоје емоционално-експресивне и социјалне компоненте, као и елементи знања и разумевања света. Сходно томе, у лингвистици се употребљава и термин *фразеолошка слика света*. Ова слика представља начин на који се реалан свет одражава у фразеологији и често се заснива на историјским знањима којима се може приступити само кроз етимолошка изучавања (Bartmiński 2009).

Познато је да су различити жанрови фолклора (загонетке, басне итд.) и различите врсте фразеолошких јединица (фраземи, пословице, изреке) повезани (Piiäinen 2011: 118). Сходно томе, бројни фраземи мотивисани су стварним или замишљеним догађајима (митовима, народним причама које су се преносиле са колена на колена, анегдотама и легендама) (Шипка 2007: 139). Један део фразама је културно и цивилизацијско наслеђе у конкретној друштвеној заједници, али већи део фразама је директно или посредно преузет из других култура.

Развој европске културне баштине везује се преваходно за грчку и римску културу и хришћанство, као и за културно наслеђе различитих језичких и етничких група. Велики траг на европску културу, односно на европско цивилизацијско наслеђе, оставила је Библија, која представља извор различитих језичких једини-

ца попут фразема, пословица и изрека. Поред Библије, утицај на развој европске културе и језика имале су басне, грчка и римска митологија, приче које су преношене са колена на колена, као и дела европских филозофа, сликара и књижевника. У позадини већине фразема проналазимо слику која настаје на основу нашег знања о предмету, појави, традицији итд. (Fink-Arsovski 2002: 29). Свака култура садржи властита начела и има изграђене обрасце понашања. Сходно томе, припадници европског цивилизацијског круга деле заједничке етичке вредности, традиционалне обичаје, веровања и друштвене норме, што доприноси приближном погледу на свет.

По мишљењу А. Белића (1951: 14), народи који живе у различитим приликама своје речи испуњавају другачијим садржајем, а будући да сваки језик одражава стварност на себи својствен начин, сматра се да се језици разликују по својим језичким сликама света. Сваки језик садржи специфичности конкретне културе и на свој начин рашчлањује свет, те говорници различитих језика могу да имају сопствену слику света која се разликује од стварности (Поповић 2008: 27; Драгићевић 2010б: 12). Међутим, како истиче Р. Драгићевић (2010б: 26), резултати бројних истраживања указују на чињеницу да се парцијализација сегмената стварности мало разликује у језицима. Језици на сличан начин парцелишу стварност, а разлике су условне и неважне.

Кроз начин исхране и заступљеност одређених намирница у њој огледају се специфичности датог друштва и културе, односно обичаји и навике народа. На основу гастрономског наслеђа можемо да стекнемо увид у друштвени живот једне нације и региона, као и увид у улогу коју храна има у обредима и ритуалима. Сходно томе, фраземи који садрже кулинарску компоненту изузетно су погодни за проучавања лингвокултуролошких сличности и разлика, јер у великој мери одражавају културне особености језичких заједница, те гастрономија представља важан извор фразеологије.

С једне стране, српски, француски и италијански народ припадају европском културном кругу и хришћанској религији, те можемо да очекујемо да ће фраземи који су настали под утицајем европске културе бити истоветни у три посматрана језика. С друге стране, српски језик припада словенској, а француски и италијански романској групи језика, што може да допринесе разликама у начину фразеолошког изражавања.

3. Анализа грађе

У овом раду усмерили смо се ка семантичкој анализи фразема која подразумева анализу фразеолошког значења, мотивисаности значења и порекла фразема (Fink-Arsovski 2002: 8). Сходно томе, одабране фраземе са кулинарском компонентом који су настали под утицајем европског цивилизацијског наслеђа груписали смо на основу најзаступљенијих извора. Издвојили смо: (1) фраземе библиј-

ског порекла, (2) фраземе који су мотивисани митологијом, легендама и анегдотама, као и (3) фраземе који су пореклом из басни. Поред ове три групе фразема, у нашем корпусу пронашли смо и (4) фраземе нејасног порекла.

Анализом позадинске слике, односно слике која мотивише фразеолошко значење, стекли смо детаљан увид у сличности и разлике у метафоричком начину размишљања ова три народа који се одражава у фразеологији, као и увид у лексичку и семантичку (не)истоветност фразема три посматрана језика.

Уз фраземе смо наводили њихово фразеолошко значење, док смо уз француске и италијанске фраземе који немају лексички и семантички еквивалент у српском језику или им се поједине компоненте разликују наводили дослован превод како би се видело из којих компонената се ти фраземи састоје са циљем да се лакше објасни начин на који су мотивисани.

3.1. Фраземи библијског порекла

Будући да библијски текстови, односно параболе и симболи представљају неизоставан део европске културе, важан извор за настанак фразема јесте Библија. Фраземи могу да буду непосредно или посредно повезани са Библијом. Уколико су изведенице пословица, изрека, узречица, фразема и колокација преузете из текстова Библије у свом завршном облику, реч је о непосредним библизмима, док су самосталне комбинације библијских речи или слика које се не налазе у самом тексту Библије посредни библизми (Орашић 2014а: 185–186).

Анализом одабраних фразема запазили смо да се у сва три језика појављују фраземи библијског порекла који садрже компоненту *хлеб* (фр. *pain*, ит. *pane*). Ово јело од житарица представља симбол живота у све три традиције и означава оно што је неопходно за људску егзистенцију, те се поистовећује и са самим животом (Guiraud 1962: 63). Тако, на пример, у сва три језика проналазимо фраземе срп. *зарађивати (јесту) свој хлеб у зноју лица свог*, фр. *gagner son pain à la sueur de son front* (*зарађивати свој хлеб у зноју свог чела³), ит. *guadagnarsi il pane con il sudore della fronte* (*зарађивати себи хлеб са знојем чела), у којима лексема *хлеб* остварује значење ‘новчана средства неопходна за живот’. Сликком зноја на лицу истиче се напор са којим се зарађује за живот. Тежак самосталан рад мотивисан је библијском причом о Адаму и Еви, које је Бог протерао из рајског врта како би их казнио за исконски грех, те су морали напорно да раде како би преживели. Сходно томе, верује се да ни данас људи не могу да зараде за живот без напорног рада и муке (Rey, Chantreau 2007: 670; Quartu 2010).

Француски фразем *le (notre) pain quotidien* (*[наш] хлеб свакидашњи, свакодневни; ‘средства [оно што је најважније] за живот’, ‘свакодневна храна неопходна за живот’; фиг. ‘свакодневно занимање’) и италијански фразем *il (nostro) pane quotidiano* (*[наш] хлеб свакидашњи, свакодневни; ‘средства [оно што је најва-

³ Ознаком * бележимо дослован превод фразема који понекад није у духу српског језика, те може да буде нелогичан.

жније] за живот’, ‘свакодневна храна неопходна за живот’; фиг. ‘свакодневно занимање’) такође су библијског порекла и проналазимо их у молитви „Оче наш“ (Матеј 6: 9–13; Лука 11: 2–4), у којој се хришћани свакодневно обраћају Богу и моле га да им да хлеб. У овој молитви не мисли се само на хлеб са наших поља, него на Хлеб вечног живота, а из Јеванђеља је познато да је Христос Хлеб живота.⁴ У српском језику такође постоји фразем *хлеб наш свагдашњи* (*свакидашњи*), који је лексички и семантички еквивалент француског и италијанског фразема. Међутим, занимљиво је да Срби у молитви траже *хлеб насушени*, то јест ‘неопходан’, ‘без којег се не може’, те се у српском језику у истом значењу употребљава и фразем *хлеб наш насушени* у којем уместо придева *свакидашњи* проналазимо придев који не припада свакодневном вокабулару, а чије је основно значење било ‘свакидашњи’ (в. Гудурић 2014: 48).

У сва три језика проналазимо фраземе срп. *добар као хлеб*, фр. *bon comme du (bon) pain*, ит. *buono come il pane*, који упућују на изузетно добру особу, то јест на особу доброг и благог карактера. Д. Мршевић-Радовић (2008: 203) наводи да је хлеб један од најважнијих хришћанских симбола и знак највеће божје доброте и несебичности. *Бити добар као хлеб* значи бити добра, пожртвована душа, а будући да хлеб симболично представља Христово тело, *бити добар као хлеб* значи бити налик Богу. У италијанском језику у истом значењу проналазимо и фразем *essere un pezzo di pane* (*бити комад хлеба).

У нашем корпусу пронашли смо фразем срп. *зобрањено воће*, који има лексички и семантички еквивалент у француском и италијанском језику – фр. *fruit défendu*, ит. *frutto proibito* (‘ствар која се не сме дирати’, ‘нешто што се жели, али је забрањено’). Премда се у овим фраземима под воћем подразумева јабука коју су, према хришћанском учењу, Адам и Ева пробали упркос забрани, због чега су протерани из раја, у сва три језика ређе се употребљавају фраземи исте семантике који као компоненту садрже назив овог воћа (срп. *зобрањена јабука*, фр. ***pomme défendue*⁵, ит. ***pomo vietato*).

Француски фразем *être le sel de la terre* (*бити со земље; ‘бити образован’, ‘бити мудар’, ‘припадати елити’) и италијански еквивалент *essere il sale della terra* (*бити со земље; ‘бити образован’, ‘бити мудар’, ‘припадати елити’) такође су библијског порекла и односе са на име којим је Исус називао своје ученике (Матеј 5: 13) (TLF). Италијански фразем може да се употребљава и иронично за некога ко мисли да је најбољи и своје мишљење намеће другима (Quartu 2010), док је српски фразем *бити со земље* застарео.

⁴ Опширније у: Митрополит Антоније Блум, *Научимо се молитви*, http://www.prijateljboziji.com/_naucimo-se-molitvi-mitropolit-antonije-blum/1227

⁵ Ознаком ** обележили смо фраземе три посматрана језика које нисмо пронашли у речницима, али се употребљавају у разговорном језику (примери пронађени у новинама, часописима и електронским медијима).

Текстови који се темеље на заједничком културном искуству представљају извор слика помоћу којег можемо да стварамо нове језичке склопове и слике према сопственој културној логици (Mahmutović 2014: 1). Сходно томе, поједине фраземе библијског порекла пронашли смо у само једном од три посматрана језика. Тако, на пример, у српском језику постоји фразем *мед и млеко теку* који упућује на период благостања. У овом фразему мед и млеко представљају симбол изобиља и плодности (TLF), а фразем се односи на божје обећање Мојсију да ће извести свој народ из Египта и довести га у земљу благостања у којој ће тећи мед и млеко. С друге стране, у италијанском језику постоји фразем *nuotare in un mare di latte* (*пливати у мору млека), који је такође мотивисан библијском сликом земље у којој теку мед и млеко (*terra di latte e miele*), али за разлику од српског фразема, овим италијанским фраземом описује се особа која живи у благостању.⁶

Италијански разговорни фразем *rimanere di sale* (*остати од соли; 'бити зачуђен; бити запрепашћен') мотивисан је библијском причом о Лотовој жени која је кажњена, јер је била знатижељна и окренула се да погледа разрушени град Содому и Гомору упркос божјој забрани, због чега је претворена у статуу од соли (*Постање*, 19) (Quartu 2010). У француском језику постоји фразем *être changé en statue de sel* (*бити претворен у кип од соли), који има исту мотивацију као италијански фразем, али се најчешће употребљава као претња за застрашивање деце.

3.2. Фраземи који су мотивисани митологијом, легендама и анегдотама

Фраземи чији настанак се везује за историјски догађај или личности из грчке и римске митологије могу да се пронађу са истим значењем у скоро свим европским језицима и припадају групи калкираних фразема. Сходно томе, у сва три језика постоје фраземи срп. *јабука раздора*, фр. *potme de discorde*, ит. *pomo della discordia*, који воде порекло из грчке митологије. Ови фраземи метафорично упућују на предмет неког спора или свађе, а настали су на основу приче о златној јабуци са натписом „Најлепшој“, коју је Ерида, богиња сукоба, бацила међу званице на свадби богиње Тетиде. Јабука је изазвала свађу између богиње Хере, Атене и Афродите, јер је свака мислила да је најлепша, те је Зевс наредио да одлуку донесе Парис, син тројанског краља, који је најлепшом прогласио Афродиту, богињу љубави. У знак захвалности Афродита му је помогла да отме Хелену, Зевсову ћерку и супругу спартанског краља Менелаја, што је узроковало велики Тројански рат (Шипка 2007: 11–12). Дакле, узроком овог великог сукоба сматра се Еридина златна јабука, а фраземи које смо пронашли у три посматрана језика и данас се често употребљавају.

Различите легенде и народне приче које су преношене с колена на колена представљају изворе фразема који често постоје у више језика. Фраземи срп. *Ко-*

⁶ У српском језику се особа која живи у изобиљу описује фраземом *имати и птичјег млека*, *немати само птичјег млека*, али будући да синтагма *птичје млеко* не припада кулинарском регистру, фразем нисмо уврстили у корпус.

думбово јаје, фр. *l'œuf de (Christophe) Colomb*, ит. *l'uovo di Colombo* имају значење 'лако решива наизглед замршена ствар; изненадно откриће или решење наоко тешко решивог проблема'. Фразем се везује за причу о познатом морепловцу Кристоферу Колумбу, који је крајем XV века открио Америку. Када су његови противници тврдили да је то откриће било лако, Колумбо је узео јаје и затражио да га поставе усправно. Пошто нико није успео у томе, Колумбо је ударио врхом јајета о сто, љуска се улубила и јаје је остало да стоји у вертикалном положају. Када су противници почели да негодују, Колумбо им је објаснио да није важно да ли је решење једноставно, него да треба имати добру идеју и спровести је у дело (Rey, Chantreau 2007: 651). Ова згода је приписивана разним историјским личностима, а М. Шипка (2007: 139–141) наводи и могућност да је прича потекла из Шпаније, у којој је настао фразем *Huevade Juanelo* (*Хуанелово јаје), по човеку из народа којем је једином пошло за руком да постави јаје у вертикалан положај.

Док претходни фраземи упућују на проблем који делује компликовано, а заправо има једноставно решење, у три посматрана језика проналазимо фраземе срп. *ставити коме соли на реп*, фр. *mettre un grain de sel sur la queue (d'un oiseau)* (*ставити зрно соли на реп [птице]), ит. *mettere il sale sulla coda* (*ставити соли на реп), који упућују на нешто што је готово немогуће остварити. Ови фраземи употребљавају се у шаљивом значењу 'успети урадити нешто што је немогуће', 'ухватити некога ко је неухватљив', а мотивисани су анегдотом по којој је стављање соли птици на реп најлакши начин да се она ухвати (Rey, Chantreau 2007: 473).

3.3. Фраземи који су пореклом из басни

Неоспоран је утицај басни на развој европских језика и култура, те ове кратке приче у којима главну улогу најчешће имају животиње представљају значајан извор за настанак фразема који често постоје у различитим језицима.

И. Касумовић (1912: 195–196) наводи да се понекад из неке басне могао развити фразем у класичним језицима из којих би се даље пренео у српски језик, али исто тако постоји и могућност да је позајмљена и читава басна из које се касније у српском језику развио неки фразем. Тако, на пример, у српском језику постоји фразем *кисело грожђе*, који је пореклом из Езопове басне *Лисица и грожђе*. У француском језику пронашли смо фразем *raisins trop verts* (*грожђе сувише зелено), а у италијанском *uva acerba* (*грожђе горко [незрело]). Ови фраземи се употребљавају у значењу 'недостижна ствар чија се вредност ниподаштава', а позадинска слика мотивисана је понашањем лисице која не може да дохвати грожђе, те се прави незаинтересована и омаловажава његову вредност сматрајући га због тога незрелим, то јест неукусним и непожељним. Иако се у три језика мисли на незрело грожђе, оно је у француском фразему дочарано зеленом бојом, у италијанском фразему је представљено као опоро, односно горко, док је у српском језику кисело. Могуће је да до ових разлика долази због тога што су Езопу басну прерадили и други баснописци. Француски фразем популаризовао је Лафон-

тен у басни *Le Renard et Les Raisins* (*Fables* III, 11) (Rey, Chantreau 2007: 789), док италијански фразем води порекло из Федрове басне *La volpe e l'uva* (*Favole* IV, 3) (Pittàno 2008: 139). М. Шипка (2007: 191) сматра да је српски фразем преузет из руског језика, преко басне Ивана Андрејевича Крилова *Лиса и виноград*, која је настала на основу старе руске пословице, а у преводу гласи *Зелено је грожђе када га не дају*, и истиче да се преко Криловљеве басне у руском језику проширио фразем *зелен виноград* (*зелено грожђе), а потом у српском језику *кисело грожђе*. Међутим, треба узети у обзир чињеницу да грожђе у српском фразему није зелено као у руском, него кисело, као у басни *Лисица и грожђе* Доситеја Обрадовића (1895: 42), у којој лисица каже: „Још је кисело, ништа не ваља, трну од њега зуби“ и у пословици *Кисело грожђе, не ваља, трну зуби од њега* (Вук Стефановић Караџић 1849: 133), те је могуће да се на основу Доситејевог басне у српском језику развила пословица чијим скраћивањем је настао фразем.

Док претходне примере проналазимо у сва три језика, фразем *fare come la volpe con l'uva* (*чинити као лисица са грожђем; ‘показивати презир или непоштовање за оно што се не може добити иако се жели’, ‘правити се незаинтересован за нешто што не може да се има’) проналазимо само у италијанском делу корпуса. Овим фраземом, који је мотивисан истом сликом као претходни, истиче се понашање особе која се прави незаинтересована за нешто што јој је недостижно и чију вредност због тога омаловажава.

У нашем корпусу проналазимо примере срп. *убити коку која носи златна јаја*, фр. *tuer la poule aux œufs d'or*, ит. *uccidere la gallina dalle uova d'oro* (‘одрећи се важних будућих прихода због тренутног интереса’). У овим фраземима кокошка метафорично представља особе, ситуације или активности из којих се може извући корист, док је лак приход представљен као златно јаје. Фраземи упућују на грамзивост, а настали су на основу Езопове басне *Златна јаја у кокоши*, у којој је господар убио коку која је носила златна јаја убеђен да ће пронаћи злато у њој, чиме је због грамзивости изгубио извор богатства. Фразем је у француском језику популаризовао Лафонтен (*Fables* V, 13: *La poule aux œufs d'or*) (Rey, Chantreau 2007: 762), а фраземе исте или сличне структуре проналазимо и у другим језицима, на пример у енглеском – *to kill the golden goose* (*убити златну гуску).

У српском и италијанском језику проналазимо фраземе срп. *вадити кестење из ватре*, ит. *cavar le castagne dal fuoco*, који су калкови према француском *tirer les marrons du feu* (‘излагати се неугодности због некога’, ‘прихватити се нечег ризичног ради туђе користи’). Француски фразем популаризовао је Лафонтен 1678. године у басни *Le Singe et le Chat* (*Мајмун и мачак*), у којој мајмун наговара сујетног мачка да за њега извади вруће кестење из ватре како би их он појео, а употребљавао се и раније у делима других писаца (нпр. Уден 1640; Молијер 1656), али у дужем облику – *tirer les marrons du feu avec la patte du chat* (*извлачити кестење из ватре шапом мачјом), *tirer les marrons de la patte du chat* (*извлачити кестење из шапе мачје) (Rey, Chantreau 2007: 585). Е. Пиранен (Piirainen

2012) наводи да се овај мотив појављује од средњег века у оријенталним причама са много адаптација, те се фразем због тога и у италијанском језику употребљавао у облику *cavar le castagne dal fuoco con la zampa del gatto* (*извлачити кестење из ватре шапом мачјом), док је у енглеском језику познат и фразем *cat's-paw* (*мачја шапа). Занимљиво је да је скраћивање првобитног облика у француском језику довело до значења 'извући личну корист из неке ситуације' у којем се фразем данас понекад употребљава.

3.4. Фраземи нејасног порекла

3.4.1. Опашић (2014б: 411–412) под европским фраземима подразумева међународне фраземе који су потврђени у европским језицима с једнаким значењем и великом структурном подударношћу. Иако најчешће имају заједничко порекло, понекад је тешко утврдити њихов извор. Понеки постоје у више европских језика, али није утврђено из ког језика или текста су произашли (Turk 1994: 42). Чак и када фраземи различитих језика имају исто културно порекло, преплитање више утицаја и извора, односно посредство других језика и различити историјски и социолингвистички фактори којима су језици изложени могу да допринесу нејасној етимологији, односно мотивацији.

Анализирајући фраземе са зоонимском компонентом, Е. Пиранен (Piirainen 2011: 118, 125) запажа да већина оних који постоје у више европских језика води порекло из извора који су некада били добро познати и чинили део глобалног фолклора, али су данас пали у заборав. У супротном се не би могло објаснити њихово постојање у различитим језицима.

С друге стране, И. Касумовић (1911: 117) наглашава да, иако је извештан број пословица и изрека дошао у српски из класичних језика, многе пословице и изреке могу да буду заједничке већини народа, а поједини фраземи (нпр. *слатко као мед*) могли су настати међу говорницима српског језика. Дакле, фраземи који су засновани на свакодневном искуству не разликују се много од језика до језика, те се за неке не може рећи да су настали калкирањем иако се семантички и лексички подударају. Поједини фраземи могу да буду засновани на универзалном искуству припадника различитих народа и могуће је да су настали независно у језицима (Andrić 2009: 244), односно да је реч о полигенези. У позадини фразема налази се слика на бази које настаје фразеолошко значење. Ова слика настаје на основу нашег знања о предметима и појавама. На слично искуство европских народа и приближан однос који имају према појединим појмовима утиче њихова припадност истом културном простору. Дакле, иако су поједини фраземи можда настали независно у језицима, припадност њихових говорника европском културном кругу утиче на њихова сродна искуства у вези са појединим намирницама, што свакако може да утиче на стварање истоветних или врло сличних фразема.

Сходно томе, постојање еквивалената у три посматрана језика указује на чињеницу да је на њихов настанак утицала европска култура, било да су фраземи

преузети из истих, али неутврђених извора или су мотивисани заједничким искуством говорника које је засновано на истим етичким вредностима, веровањима и друштвеним нормама утемељеним на европској култури.

3.4.2. Тако су, на пример, на настанак фразема срп. *отети* (*узети*) коме *хлеб из уста*, фр. *enlever* (*retirer, ôter*) *le pain de la bouche de quelqu'un*, ит. *levare* (*togliere*) *il pane di bocca* а *qualcuno* (‘лишити кога зараде’) утицали значај и симболика коју хлеб има у европској култури, односно хришћанској традицији. Будући да се хлеб сматра храном која је неопходна за људски опстанак, у наведеним фраземама лексема *хлеб* означава основна средства потребна за живот, чијим одузимањем се угрожава човекова егзистенција. До фразеолошког значења долазимо и путем интересантне слике узимања хране из нечијих уста.

У позадини српског фразема *живети на сувом хлебу* (*и води*), француског *être au pain sec* (*et à l'eau*) (*бити на хлебу сувом [и на води]) и италијанског *vivere di pan duro, secco* (*живети од хлеба тврдог, сувог), који упућују на лоше материјално стање и тежак живот, проналазимо слику сиромашног човека који се храни само (старим) хлебом. С друге стране, италијански фразем *vivere di pan duro, secco* може да се употребљава и у значењу ‘примати помоћ из нужде од некога ко показује презир’ (Quartu 2010).

У сва три језика проналазимо фраземе срп. *тражити длаку у јажету*, фр. *chercher le poil dans l'œuf*, ит. *cercare il pelo nell'uovo*, који упућују на човека који тражи и најмању грешку, односно на особу која је ситничава. У овим примерима длака метафорично упућује на ситан недостатак, а особа која успева да у јажету запази оно што други не успевају сматра се цепидлаком.

3.4.3. Будући да фраземи изражавају културну посебност народа у којем су обликовани, сваки језик може да користи специфичне слике за исказивање истог концепта, те у нашем корпусу проналазимо фраземе исте семантике који садрже различите кулинарске компоненте.

Карактеристика лимуна да може да се исцеди мотивише позадинску слику фразема срп. *исцедити кога као лимун*, фр. *presser quelqu'un comme un citron*, ит. *spremere qualcuno come un limone*, у којима цеђење ове воћке како би се добио сок, метафорично означава новчано искоришћавање друге особе. Занимљиво је да у српском језику цеђење лимуна упућује и на одузимање и исцрпљивање психичке и физичке енергије, те проналазимо и разговорни фразем *бити исцеђен као лимун*, који се употребљава у значењу ‘бити уморан’, ‘немати снаге’. С друге стране, у француском језику постоји фразем *presser l'orange et jeter l'écorce* (*притиснути [исцедити] наранџу и бацити кору; ‘бестидно искористити некога, а потом га одбацити’), који уместо компоненте *лимун* садржи фитоним *наранџа*. Овај фразем, у чијој позадини се налази слика особе која одбацује некога попут исцеђене наранџе, карактеристичан је за француски језик, будући да га је употребио Волтер у XVIII веку у преписци *Lettre à Madame Denis* (*Писмо госпођи Дени*) (Rey, Chantreau 2007: 658).

Српским фраземом *бити жут као лимун* и француским разговорним фраземом *être jaune comme un citron* описује се особа која има жуту, нездраву боју лица која је последица одређених болести (најчешће болести јетре) (CNTRL) или исцрпљености. У разговорном француском језику постоји и фразем *être jaune comme un coing* (*бити жут као дуња), у којем се жута боја лица болесне особе пореди са бојом дуње. Занимљиво је да и у италијанском језику проналазимо фразем *essere giallo (pallido) come un limone* (*бити жут [блед] као лимун) који, за разлику од француског и српског фразема којима се описује жућкаста боја лица, упућује на бледило лица болесне или исцрпљене особе.

Српски фраземи *направити паприкаш од некога*; ***направити гулаш од некога*,⁷ употребљавају се у значењу 'измлатити, претући некога'. У нашем корпусу проналазимо француски разговорни фразем *faire de quelqu'un de la chair à saucisse* (*направити од некога месо за кобасицу) и италијански фразем *fare salsiccia, salsicce di qualcuno* (*направити кобасицу, кобасице од некога), који су семантички еквиваленти српских фразема. Дакле, у сва три језика физичко насиље је метафорично приказано као припрема хране од сецканог меса, с тим што се у српском језику од некога праве мађарски специјалитети као што су паприкаш и гулаш, док се у француској и италијанског фразеологији од некога праве кобасице.

Мала количина новца се у сва три језика концептуализује као мала количина хране, па је тако у српском фразему (*дати*) *за чинију сочива* малом количином сочива и његовом малом тржишном вредношћу сликовито дочарана продаја неке вредне ствари за ситне паре. Исти концепт говорници француског и италијанског језика исказују малом количином хлеба у примерима фр. *pour une bouchée, morceau de pain* (*за залогај, комад хлеба), ит. *per un tozzo di pane* (*за комад хлеба). У француском поткорпусу пронашли смо и фразем *pour des haricots* (*за пасуљ) којим се наглашава да се нешто ради за мало пара.

С друге стране, на лаку и брзу продају велике количине неког производа у српском разговорном фразему (*ићи, продавати се*) *као (х)алва* упућује назив за слаткиш који је био популаран за време османске владавине у Србији, док се исти концепт у француском разговорном фразему (*se vendre*) *comme des petits pains* ([продавати се] као земичке*) сликовито дочарава продајом хлеччића од белог пшеничног брашна, односно земички, а у италијанском (*vendere*) *come il pane* ([продавати] као хлеб*) продајом хлеба.

Како Д. Мршевић-Радовић (1987: 20) наводи, фраземи који су настали сликовитим повезивањем необичних и често немогућих појава у реалном свету често су интернационалног карактера. Тако је, на пример, у српској фразеологији непромишљена особа која је поверила нешто човеку у кога се не може имати пове-

⁷ Разговорне фраземе са компонентом *гулаш* проналазимо у чланцима појединих дневних листова (*Блиц*, *Телеграф*, *Еспресо*). Нпр. *Ливерпул је направио тако добар гулаш од Лисица да су Клопу опет спале наочаре*.

ређе приказана као неко ко оставља купус на чување кози или јарцу (*дати кози, јарцу да чува купус*) знајући да ће ова животиња појести храну, док је у италијанској фразеологији лакомисленост сликовито дочарана остављањем крушака медведу – *lasciar le pere in guardia all'orso* (*оставити крушке на чување [под надзор] медведу). Могуће је да су ови фраземи настали на основу исте народне приче која је чинила део глобалног фолклора, а у данашње време више није позната.

3.4.4. Упркос нејасном пореклу фразема које смо уврстили у ову групу, постојање еквивалената у три посматрана језика указује на чињеницу да је на њихов настанак утицала припадност српског, француског и италијанског народа европској култури. Међутим, постојање еквивалената у три језика није једино мерило утицаја европске културе на формирање позадинске слике фразема, те у нашем корпусу проналазимо и примере који немају лексички и семантички еквивалент у друга два посматрана језика иако је на њихов настанак такође утицала европска култура. Дакле, поред еквиваленције у посматраним језицима, у обзир треба узети и друге факторе, као што је постојање истоветних фразема у другим европским језицима.

Тако, на пример, фразем *бити здрав као јабука*, који упућује на особу изузетног здравља, поистовећену с јабуком, проналазимо само у српском делу корпуса иако је повезивање ове воћке са здрављем прихваћено у бројним језицима и не чини само део српског, него глобалног фолклора.⁸ Сходно томе, у Француској се у XIII веку употребљавао фразем *être sain comme une pomme* (Rey, Chantreau 2007: 750), који је имао исто значење као наведени пример у српском. Будући да је француски израз застарео, у овом раду га не сматрамо еквивалентом српског фразема.

У српском фразему *загрести у киселу јабуку* ('упустити се у неугодан посао') непријатност коју изазива укус киселе јабуке у устима метафорично означава преузимање непријатног посла. Премда овај пример нисмо пронашли у француском и италијанском поткорпусу, срећемо га у другим европским језицима – у немачком (*in den sauren Apfel beißen*), чешком (*kousnout do kyselého jablka*) и шведском (*bita i det sura äpplet*), што указује на чињеницу да је на његов настанак у српском језику утицала припадност српског народа европском културном кругу. Будући да су у Србију стизали културни и научни утицаји из Аустрије, те су многе речи и изрази у српски улазиле посредством немачког (Клајн 1998: 73), могуће је да је овај српски фразем преузет управо из тог језика.

⁸ Повезивање јабуке са концептом здравља приметно је и у енглеској пословици *An apple a day keeps a doctor away*, која постоји и у три посматрана језика – срп. *Јабука на дан тера доктора из куће ван*, фр. *Une pomme par jour éloigne le médecin*, ит. *Una mela al giorno toglie il medico di torno*.

4. Закључак

У овом истраживању анализирали смо српске, француске и италијанске фраземе који садрже кулинарску компоненту са циљем да утврдимо на који начин европска култура утиче на формирање фразеолошког значења, као и да установимо сличности и разлике у начину фразеолошког изражавања говорника српског, француског и италијанског језика.

Анализа позадинске слике показала је да су најчешћи извори за настанак одабраних фразема Библија (нпр. *fruit défendu*), митологија (нпр. *јабука раздора*), анегдоте (нпр. *l'uovo di Colombo*) и басне (нпр. *кисело грожђе*), као и да мотивација појединих фразема није сигурна због преплитања више утицаја и извора (нпр. *chercher le poil dans l'œuf*).

У нашем корпусу проналазимо фраземе који су лексички и семантички еквиваленти у сва три језика. Постојање истоветних фразема последица је припадности српског, француског и италијанског народа европској традицији и хришћанској религији, било да су фраземи преузети из истих извора или су, пак, резултат независног настанка заснованог на сличним искуствима и погледу на свет. Међутим, приликом одређивања лексичких и семантичких еквивалентата треба водити рачуна и о ширим значењима које фраземи могу да имају у неком од посматраних језика (нпр. фр. *tirer les marrons du feu*; ит. *vivere di pan duro, secco*).

С друге стране, до разлика у фразеолошком изражавању долази под утицајем дате културе која може да унесе промене у сам модел, што у анализираној грађи потврђују фраземи исте семантике који садрже различите кулинарске компоненте (нпр. срп. *дати кози, јарцу да чува купус* и ит. *lasciar le pere in guardia all'orso*).

Премда припадност српског, француског и италијанског народа европском културном кругу доприноси постојању еквивалената у три посматрана језика, поједини фраземи нашег корпуса немају еквиваленте (нпр. срп. *загрести у киселу јабуку*; ит. *fare come la volpe con l'uva*), иако је на формирање њихове позадинске слике такође утицала европска култура, будући да су пореклом из Библије или се могу пронаћи у другим европским језицима. Међутим, треба узети у обзир и чињеницу да поједини фразеолошки еквиваленти могу да буду застарели у неком од посматраних језика (нпр. срп. *бити со земље*; фр. *être sain comme une pomme*).

Поред тога, анализом грађе установили смо да постоје фраземи који нису еквиваленти иако су мотивисани истом сликом (нпр. срп. *мед и млеко теку* и ит. *nuotare in un mare di latte*; фр. *être changé en statue de sel* и ит. *rimanere di sale*). Дакле, чак и када су фраземи преузети из истих извора, сваки језик може да унесе нијансе према сопственој културној логици.

На крају, можемо да закључимо да еквиваленти у три посматрана језика указују на сличан метафоричан начин размишљања заснован на заједничком културном искуству, док разлике у начину фразеолошког изражавања показују да, упркос утицају европске културе на настанак посматраних фразема, сваки језик због

специфичности конкретне културе и културно-историјских околности у којима су ови народи живели може да одражава стварност на себи својствен начин.

ИЗВОРИ

Караџић, Вук Стефановић (1849). *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи – издао их Вук Стеф. Караџић*. У Бечу: У штампарији Јерменскога манастира.

РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.

*

CNTRL: *Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales*. <<http://www.cnrtl.fr/definition>>

Drašковић, Vlado (1990). *Francusko-srpskohrvatski frazeološki rečnik*. Београд: Завод за удџбенике и наставна средства.

Klajn, Ivan (2000). *Italijansko-srpski rečnik*. Београд: Nolit.

Matešić, Josip (1982). *Frazeološki rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Загреб: Школска knjiga.

Pittàno, Giuseppe (2008). *Frase fatta capo ha, Dizionario dei modi di dire, proverbi e locuzioni di italiano*. Bologna: Zanichelli.

Quartu, Monica (2010). *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*. Hoepli. <<http://dizionari.corriere.it/dizionario-modi-di-dire>>

Rey, Alain and Sophie Chantreau (2007). *Dictionnaire des expressions et locutions*. Paris: Le Robert. TLF: *Trésor de la langue française informatisé*. <<http://atilf.atilf.fr>>

Zingarelli, Nicola (2005). *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.

ЛИТЕРАТУРА

Белић, Александар (1951). *Око нашег књижевног језика*. Београд: Српска књижевна задруга.
Вуковић, Гордана (1994). Кулинарска лексика у фразеологији. *Годишњак филозофског факултета у Новом Саду*. XXIII: 1–5.

Гудурић, Снежана (2014). *Хлеб у француској и српској језичкој традицији*. У: *Језици и културе у времену и простору 3. Тематски зборник* (ур. С. Гудурић и М. Стефановић). Нови Сад: Филозофски факултет. 47–59.

Драгићевић, Рајна (2010а). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за удџбенике.

Драгићевић, Рајна (2010б). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије – Чикоја штампа.

Клајн, Иван (1998). Врсте романизма у савременом српскохрватском језику и путеви њиховог доласка. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLI/1: 69–89.

Митрополит Антоније Блум. *Научимо се молитви*. <http://www.prijateljboziji.com/_naucimose-molitvi-mitropolit-antonijebloom/1227> 07.11.2016.

Мршевић-Радовић, Драгана (1987). *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет.

Мршевић-Радовић, Драгана (2008). *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Мугавић, Предраг, Дарко Тодоровић и Ана Сивачки (2012). Кулинаризми у савременом српском, грчком и албанском језику. У: *Зборник радова са VI међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност* (Структурне карактеристике српског језика, књига 1) (ур. М. Ковачевић). Крагујевац: ФИЛУМ. 443–458.

Обрадовић, Доситеј (1895). *Басне Доситеја Обрадовића*. Београд: Српска књижевна задруга.

- Поповић, Људмила (2008). *Језичка слика стварности: когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд : Филолошки факултет.
- Стефановић, Марија (2012). *Језичка слика породице у руском и српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет (Нови Сад : Фелџтон).
- Шипка, Милан (2007). *Зашто се каже?* Нови Сад: Прометеј.
- *
- Andrić, Edita (2009). Interkulturalnost u frazeologiji srpskog i mađarskog jezika. U: *Jezici i kulture u kontaktu, zbornik radova* (ur. I. Lakić i N. Kostić). Podgorica: Institut za strane jezike. 241–248.
- Bartmiński, Jerzy. Linguistic worldview as a problem of cognitive ethnolinguistic. *Slavic Cognitive Linguistics Conference*. Praha, October 15-17, 2009. <<http://www.rastko.rs/projekti/etnoling/delo/13731>> 18.01.2017.
- Bugarski, Ranko (2005). *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek: Krug – Čigoja štampa.
- Fink-Arsovski, Željka (2002). *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Hrnjak, Anita (2007). Kulinarski elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*. 33/1: 197–216.
- Guiraud, Pierre (1962). *Les locutions françaises*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Kasumović, Ivan (1911). Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovice i krilatica. *Rad JAZU*. 189: 116–276.
- Kasumović, Ivan (1912). Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovice i krilatica. *Rad JAZU*. 191: 68–264.
- Mahmutović, Alisa (2014). Intertekstualno motivirani poredbeni frazemi s animalističkom komponentom. U: *Životinje u frazeološkom ruhu, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa „Animalistički frazemi u slavenskim jezicima“* (ur. I. Vidović Bolt). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Opašić, Maja (2014a). Biblijski onimi u hrvatskome jeziku. *Folia onomastica Croatica* 23: 185–208.
- Opašić, Maja (2014b). Općeeuropski frazemi hrvatskoga jezika u Rječniku stranih riječi Bratoljuba Klaića. *Rasprave*. 40/2: 411–434.
- Piirainen, Elisabeth (2011). Folk narratives and legends as sources of widespread idioms: Toward a Lexicon of Common Figurative Units. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*. 48: 117–142, <<http://www.folklore.ee/folklore/vol48/piirainen.pdf>> 12.06.2016.
- Piirainen, Elisabeth (2012). *Widespread Idioms in Europe and Beyond. Toward a lexicon of Common Figurative Units*. New York: Peter Lang.
- Prčić, Tvrtko (1997). *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Turk, Marija (1994). Naznake o podrijetlu frazema. *Fluminensia*. 6/1–2: 37–47.

Jovana Marčeta

THE INFLUENCE OF EUROPEAN CULTURE ON LINGUISTIC PICTURE OF
THE WORLD OF SERBIAN, FRENCH AND ITALIAN PEOPLE (EXEMPLIFIED
BY IDIOMS WITH CULINARY COMPONENT)

S u m m a r y

In this paper we analyse Serbian, French and Italian idioms comprising the culinary terminology as their component (lexemes that denote groceries (e.g. *apple*, *egg*), certain types of meals (e.g. *goulash*), meat products (e.g. *sausage*) and other culinary products (e.g. *bread*). The aim is to observe the influence of the European culture on phraseological meaning as well as to determine the lexical and semantic similarities and differences of the chosen idioms by using comparative-contrastive analysis. We classified the idioms into four groups according to their origin: 1) idioms of biblical origin, 2) idioms rooted in mythology, legends and anecdotes, 3) idioms originating from fables and 4) idioms of uncertain origin. We noticed that, despite the different national cultures and different language groups (French and Italian are Romance languages, while Serbian is Slavic language), the majority of the chosen idioms that were influenced by European culture are lexical and semantic equivalents in the three languages, which indicates the similar metaphorical manner of thinking of the three nations. However, the results of our research also show that certain idioms can be found in just one or two languages due to the influence of different historical and sociolinguistic factors on the observed languages. Additionally, some of the idioms are semantic, but not lexical equivalents.

Key words: idioms comprising the culinary component, European culture, Serbian language, French language, Italian language.

Др Јована Марчета
Нови Сад
Србија
Имејл: jovanamarceta@gmail.com

